

ATATÜRK VE CUMHURİYET

Prof. Dr. Hamza EROĞLU

Cumhuriyet'in Anlamı

Cumhuriyet kelimesi Arapça, "cumhur" kelimesinden gelmiştir. Halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelir. Cumhur, toplu bir hâlde bulunan kavim yahut millet demektir. Cumhur-i devlet veya sadece cumhuriyet iktidarın millet topluluğuna, umuma ait olduğunu öngören devlet şekli demektir.

Cumhuriyet kelimesinin Fransızca karşılığı, "la republique", İngilizce karşılığı ise "the republic"dir. Kelime Latince kökenlidir, ve "res publica" kelimesinden gelmektedir. "res publica" kamuya ait şey, kamu malı anlamına gelir. "Res publica" deyimini, siyasal ve tarihsel gelişimin etkisi altında, demokratik bir rejimde kamu ve halk hizmetlerinin görüldüğü bir devlet yönetimini belirlemek için kullanılmıştır.

Cumhuriyette esas kural seçimdir. Cumhuriyet, en büyüğünden en küçüğüne kadar devlet hizmetlerinin hepsinde veraset usulünü kesin olarak reddeder, bu usul yerine seçim ve tayin usulünü koyar.

Cumhuriyet devlet reisliğinde yalnız veraseti değil, kaydı hayat şartını da reddeder. İktidara seçimle gelmiş olsa bile devlet reisinin bütün ömrü boyunca devlet başkanlığı makamında kalması şartı, cumhuriyet rejiminin mantığı ile bağdaşamaz.

Cumhuriyet dar ve geniş anlamda kullanılır. Geniş anlamda cumhuriyette, egemenlik topluluğun bütününe, millete aittir. Dar anlamda cumhuriyette ise sadece devlet başkanının doğrudan doğruya veya dolaylı olarak halk tarafından belirli bir süre için seçilmesi anlaşılır.

Cumhuriyet bir devlet veya hükûmet şekli olarak da ifade edilebilir. 1921 Anayasamızın 29 Ekim 1923'te yapılan değişikliğinde, "cumhuriyet" bir hükûmet şekli olarak ifade edildiği hâlde, 1924 ve 1961 Anayasalarımızda, "cumhuriyet" bir devlet şekli olarak belirlenmiştir.

Devlet şekli olarak cumhuriyette egemenlik dar veya geniş bir kitleye aittir ve devlet başkanı da bu kitle içinden seçilir. Egemenliğin sahibi kitle, muayyen bir sınıf ise bu tür cumhuriyetlere, "aristokratik cumhuriyet" veya başka bir deyimle "seçkinler cumhuriyeti" denilir. Kitle, egemenliğe sahip topluluk, halk dediğimiz geniş ve dar kapsamlı bir topluluk ise buna da demokratik cumhuriyet adı verilir.¹

Modern anlamda cumhuriyet demokrasinin en gelişmiş şeklidir. ATATÜRK'e göre "Demokrasi prensibinin en asri ve mantıki tatbikini temin eden hükûmet şekli, cumhuriyettir."²

¹ Ali Fuad Başgil; Esas Teşkilat Hukuku, c. I, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Fasikül 1, İstanbul, 1960, s. 216-217.

² A. Afet İnan; Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara, 1969, s. 32.

Cumhuriyette esas kural, devlet başkanının ve kamu hizmeti görenlerin seçimle belirli süreler için iş başına gelmesi veya tayinle hizmete alınmasıdır.

Demokrasi ile cumhuriyetin yakın ilgisi vardır. Her demokratik rejim, cumhuriyet olmamakla beraber, demokrasinin en gelişmiş şekli, en ileri hüviyeti ile görünümü cumhuriyetle sağlanır. Demokrasi, devletin en yüksek organından en aşağı basamaklarına kadar halk iradesinin egemenliğine dayanır. Cumhuriyeti yaşatacak ve ayakta tutacak tek kuvvet ise yurttaşın siyasal olgunluğuna ve ahlaki değerine dayanan kamu yararı düşüncesidir. Bu yönü ile cumhuriyet bir kişi veya zümre yararına değil, kamu yararına dayanan ve kamu yararına göre yönetilen devlet şeklidir.

Cumhuriyet Fikri Hazırlığı - ATATÜRK ve Cumhuriyet

Yerli ve yabancı yazarlar, ATATÜRK'ün Cumhuriyet'in ilanından önce, cumhuriyete nerede ve ne zaman karar verdiği sorunu sık sık dile getirmişlerdir.

Souvenirs du Gazi Mustafa Kemal Pasha adlı incelemesinin ön sözünde Jean Dery, "Mustafa Kemal acaba, saltanatın ve arkasından halifelik'in sona erişini ve cumhuriyet rejiminin kurulmasını her vakit düşünmüş müdür?" sorusunu sorar.³

Aynı soru, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ulus'ta yayımladığı bir makalesinin de konusu olmuştur: "Genç Harbiyeli Mustafa Kemal cumhuriyetçiliği kimden öğrenmiştir?"⁴

Türk devrim tarihi dersi hocalarından Prof. Dr. Mahmut Esat Bozkurt ATATÜRK'ün Cumhuriyet'i emanet ettiği Türk gençliğine, cumhuriyete kadar yol veren millet hâkimiyetçiliğinin gelişmelerinin gençliğe okutulması ve anlatılması gereği ile, ATATÜRK'ün yaveri Mazhar Müfit Kansu'dan 31. 03. 1934 tarihli bir mektupla bu gelişmeleri sormaktadır.⁵

Gotthard Jaeschke, bu soruların sorulma nedenleri üzerinde durarak, Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun TBMM'nin amacını belirten hükmü üzerinde durmaktadır. Kanun TBMM'nin esas hedefinin "hilafet ve saltanat makamı ile ülkeyi yabancı boyunduruğundan kurtarmak olduğunu" belirtmiştir. Esas amaç bu olduğuna göre, Cumhuriyet'in ilanında Ankara'da bulunanlar, İstiklal Mücadelesi'ne başından itibaren katılanlar için bile, Cumhuriyet'in ilanının ne kadar şaşırtıcı olduğunu belirtmektedir.⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, kurucusu Büyük ATATÜRK ile yakından ilgilidir. Ortaya güçle atılan ve gerçekleşen cumhuriyet fikri ATATÜRK'te ilk

³ Revue des études Islamiques; T. I, 1917, s. 119-136.

⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu; Ulus, 13 Haziran 1961.

⁵ Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. I, Anka 1966, s. 73-74.

⁶ Gotthard Jaeschke; Mustafa Kemal et la Proclamation de la Republique en Turquie, Orient, No. 27, 1963.

defa nerede ve nasıl ortaya çıkmıştır? Cumhuriyet'in ilanından önce yeni kurulan devletin cumhuriyete yöneleceğini ATATÜRK ne zaman kararlaştırmıştır.

"Genç Harbiyeli Mustafa Kemal cumhuriyetçiliği kimden öğrenmişti?" sorusuna cevap bulmaya çalışan Yakup Kadri Karaosmanoğlu cumhuriyetin ATATÜRK'e özgü orijinalitesi üzerinde durmaktadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, cumhuriyet fikrinin doğuşunda ATATÜRK üzerinde Fransız İnkılabı'nın fikir hareketlerinin etkisi olduğu kanısındadır.⁷

Ali Fuat Cebesoy Sınıf Arkadaşım ATATÜRK adlı eserinde ATATÜRK'ün 1902 yılında henüz Harp Akademisinin birinci sınıfında bulunduğu sırada, Osman Nazmi Paşa ile Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerinde yapmış olduğu bir konuşmayı naklederek ATATÜRK'ün batılı anlamda yönetimden bahsettiği, inkılap sözünü dile getirdiğini belirterek dikkati çekmektedir.⁸

Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Ali Fuat Cebesoy'la yaptığı görüşmede, ATATÜRK'ün Osman Nizâmi Paşa ile konuşmada sözü geçen batılı anlamda yönetimle, ATATÜRK'ün maksadının yeni bir devlet düzeni olduğunu, ifade etmiştir.⁹ Ayrıca Ali Fuat Cebesoy, yine Sınıf Arkadaşım ATATÜRK adlı eserinde, ATATÜRK'ün topçu stajı yapmak üzere Şam'a gitmeden önce 1905'te arkadaş çevresinde yaptığı bir toplantıda "Bu dava, yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan bir Türk Devleti çıkarma davasıdır." dediğini yazmaktadır.¹⁰

Ord. Prof. Enver Ziya Karal, yeni kurulacak devletin cumhuriyet olacağı yolunda ATATÜRK'ün düşüncelerine temasla bunu tarihî gelişmeye de uygun olarak açıklamaktadır.

ATATÜRK'ün en beğendiği devlet şekli olarak cumhuriyeti, 1906 yılında bir olay vesilesiyle dile getirdiğini, Münir Hayri Egeli kitabında açıklamaktadır.

1906 yılında ATATÜRK Suriye'de bulunuyordu. Orada onun iki yakın arkadaşı Mazhar Müfit Bey ile Halil Bey'di. Halil Bey ATATÜRK'ün cumhuriyet ile ilgili hatırasını şöyle nakletmektedir.

"Ya culusu hurmayun veya veladeti humayun şenlikleri yapılıyordu. Mustafa Kemal ile beraber donanmayı seyretmeye çıkmıştık. Birden kolumu tuttu:

'Halil' dedi, bir adam için böyle donanma yapmak budalalık, değil mi? Bu millet kendi kurtuluşu için şenlik yapabilir. Nihayet, kendisine pek büyük

⁷ Karaosmanoğlu; Ulus, 13 Haziran 1961.

⁸ Ali Fuat Cebesoy; Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul, 1967, s. 108.

⁹ Enver Ziya Karal; Atatürk ve Cumhuriyet'in Duyurulması, Türk Dili, S. 278, Kasım 1974, s. 837-883.

¹⁰ Cebesoy; s. 108.

hizmetler etmiş olan bir adam için şenlik yapabilir, diyelim. Fakat Hanedanı Ali Osman için de kazara bazıları bu memlekete hizmet etti diye onun nesline neden donanma yapılsın. Padişah dünyaya gelmekle memlekete hayırlar mı geldi? Padişah da kim oluyormuş? Padişahlık da ne demekmiş?

Halil bu soruya şu cevabı veriyor:

- Peki memleketi nasıl idare edeceğiz? Sultan Hamit fenadır. Seninle beraberim. Ama o giderse gene bir padişah lazım, diyecek oldum. Buna fena hâlde kızdı.

- Neden mutlaka padişah fikrine saplanıyorsun Halil, diye bağırdı. Cumhuriyet yaparız.”¹¹

1906 yılında cereyan eden bu olaydan iki yıl sonra Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde buna benzer bir hatıra da Selanik'te cereyan etmiştir. Mustafa Kemal'in İvan Manolef'a Meşrutiyet'ten önce Selanik'te söyledikleri de dikkat çekicidir:

“Bir gün gelecek, ben hayal zannettiğiniz bütün inkılapları başaracağım. Mensup olduğum millet bana inanacaktır. Saltanat yıkılmalıdır. Din ve devlet birbirinden ayrılmalı, şarktan benliğimiz ayrılarak batı medeniyetine aktarmalıyız. Kadın ve erkek üzerindeki farklar silinerek yeni bir içtimai nizam kurmalıyız. Garp medeniyetine girmemize mani olan yazıyı atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle garplılara uymalıyız.”¹²

Selanik'te Beyazkule karşısında askerî bir kulüpte verilen bir konferanstan sonra, Mustafa Kemal ve bazı arkadaşları kulüp lokantasında konuşmaya dalmışlardı. Konferansçının genç Mustafa Kemal hakkındaki konuşmaları kendisini çok duygulandırmıştır ve coşturmuştur. Mustafa Kemal;

“İnkılabı ikmal etmek lazımdır. Biz bunu yapabiliriz. Ben bunu yapacağım... Evet, inkılap yapacağız. Bugüne kadar yapılan inkılap kafi sayılmaz. Fazlasını yapacağız.”

Daha sonra arkadaşlarına devlet hizmetleri veren genç Erkanıharp Kolağası Mustafa Kemal arkadaşlarının bütün bu işlerin içinde “Sen ne olacaksın?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Ben mi? Ben de bu sözleri o makamlara koyabilen olacağım.”¹³

Bu konuşmalar 1937 yılında Çankaya'da ATATÜRK'ten naklen Prof. Dr. A. Afet İnan tarafından kaleme alınmıştır. Bu hatıralarda dikkatimizi çeken 1908 tarihinde yapılan meşrutiyet inkılabının genç kolağası Mustafa Kemal'i tatmin etmediği ve inkılabı bizzat kendisinin tamamlayacağını ifade

¹¹ Münir Hayri Egeli; Atatürk'ün Bilinmeyen Hatıraları, İstanbul, 1954, s. 34-35.

¹² Sadi Borak; Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk, İstanbul, s. 22.

¹³ A. Afet İnan; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, II. Baskı, Ankara, 1968, s. 75-76.

etmesidir. Önemli bir diğer nokta da bu konuşmalarda devlet başkanlığı vazifesini üzerine alacağını belirtmesidir. O günün şartları içinde bu konuşmalardan çıkaracağımız neticeler meşruti idarenin yeterli olmadığını “inkılap yapacağız, daha fazlasını yapacağız”, derken meşruti monarşinin ötesinde ondan daha ileri, cumhuriyetin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Ord. Prof. Enver Ziya Karal’ın da değindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı sırasında ATATÜRK’ün yaverliğini yapmış olan Şükrü Tezer’in anılarında yer alan bir görüşme de dikkati çekmektedir.

Şükrü Tezer, ATATÜRK’ün Birinci Dünya Savaşı sırasında, devlet rejimi değişikliği üzerine Levazımatı Umumiye Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa ile bir görüşme yapmıştır. İsmail Hakkı Paşa’nın bir törenden sonra kendi isteği üzerine yapılan bu görüşmede genel durum söz konusu edilmiş ve söz arasında İsmail Hakkı Paşa sözü saltanatın kaldırılmasına getirerek yönetim biçiminin cumhuriyet olacağını, yönetimin başına da gelecek kimse için de “sen, ben ve örneğin Enver” demiştir.

ATATÜRK bunun üzerine, yurdun içinde bulunduğu koşulları cumhuriyet kurulmasına elverişli olmadığını, ancak günün birinde bunun kesinlikle gerçekleşeceğine Hakkı Paşa’nın inanmasını istemişti.¹⁴

Ord. Prof. Enver Ziya Karal’a göre, Saltanatçı ve Halifeci olan Enver Paşa’nın yakın arkadaşı Topal İsmail Hakkı Paşa’nın ATATÜRK’ü cumhuriyet kurulması konusunda konuşturması olsa olsa devrimci tanıdığı ATATÜRK’ün ağızını aramak gibi bir girişime bağlanabilir. Enver Ziya Karal, bu görüşmede asıl dikkati çeken noktanın, ATATÜRK’ün günün birinde saltanatın kaldırılacağı ve cumhuriyetin kurulacağı ile ilgili düşüncesini belirtmesidir.¹⁵

Birinci Cihan Harbi sonunda, Mustafa Kemal Paşa artık cumhuriyetçi fikirleri ile tanınan ve yakınları arasında bilinen kişidir. Nitekim 1951’de Londra’da Sultan Vahdettin’in yeğeni Prens Sami’nin Haluk Yusuf Şahsuvaroğlu’na anlattığına göre, Samsun ve havalisinde bozulan asayiş iade etmek üzere bir kumandanın oraya tayini bahis konusu olduğunda, Vahdettin Harbiye Nezareti’nden bir liste istemiştir. İçlerinde Mahmut Muhtar Paşa’nın isminin de bulunduğu kumandanlar listesini Sadrazam Ferit Paşa Vahdettin’e arz etmiş, hükümdar listeyi tetkik edip, parmağını Mustafa Kemal Paşa’nın isminin hizasına koymuş, ve “Mustafa Kemal gitmelidir.” demiş. Fakat Mustafa Kemal Paşa’nın isminin yanında, “cumhuriyetçidir”, diye bir sarahat bulunuyormuş. Sadrazam hükümdara bu meşruhatı göstermiş olmasına rağmen, Padişah Vahdettin buna önem vermeyip, “Mevcut kumandanlarımızın en liyakatlisidir, Çanakkale’deki muvaffakiyetini bilirsiniz.

¹⁴ Şükrü Tezer; Atatürk’ün Hatıra Defteri, Ankara, 1972, s. 131-133.

¹⁵ Karal; s. 838.

Almanya seyahatinde de kendisini yakından tanıdım. Anadolu'da vaziyeti düzelterek en müktedir kumandanımız odur ve o gitmelidir." demiş.¹⁶

Burada dikkatimizi çeken nokta, Mustafa Kemal'in resmî devlet arşivlerinde mevcut dosyasında "cumhuriyetçi" olduğuna dair bir kaydın bulunmasıdır. Padişah Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşa'yı cumhuriyetçi olmasına rağmen tayinine gelince o günün şartları içinde cumhuriyetçi olmak imparatorluk için bir yakın tehlike teşkil etmiyordu. Önemli devlet hizmetlerine atanmada, "İttihatçı" olup olmamak önem arz ediyordu. Özellikle bu vazife içinde liyakat ve disiplinli olmak gibi nitelikler aranıyordu.

Birinci Dünya Harbi sonunda ülkede ümitsizlik pek yaygındır. İstanbul çeşitli söylentilerin çalkalandığı bir şehirdir.

Fransız Edgar Peck, "Les Allies et la Turguie" adlı incelemesinde, daha 1919 Şubat ayında, İstanbul'da bazı "Genç Türkler"ın cumhuriyet ilan edecekleri söylentisinin yaygın olduğunu yazmaktadır. Kaynağı açıklanmamakla beraber böylece bir fikrin İstanbul'da aydınlar arasında yayılmış olması, kurtuluş için çare arandığının, Sultan halifeden bir şey beklemenin mümkün olmadığını belirtisidir.¹⁷

19 Mayıs 1919'a gelinceye kadar cumhuriyet bir siyasi rejim olarak açıkça savunulmamış, bazı Osmanlı düşünürleri sadece cumhuriyeti telaffuz etmekle yetinmişlerdir.

Yeni Türk Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa ise 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarken, Cumhuriyet Yeni Türkiye'nin siyasi rejimi olarak onun idealinde yer almıştır. 19 Mayıs 1919'dan itibaren Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyeti açıkça telaffuz etmeden, cumhuriyeti millî egemenlik prensibine dayandırarak, gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Cumhuriyeti Gerçekleştirme Çabaları ve Cumhuriyet'in İlanı

ATATÜRK'ün Samsun'a çıkmasından sonra cumhuriyet ile ilgili fikirleri daha belirli ve daha sistemli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu fikirler, siyasi edebiyatımızda, "millî egemenlik" formülü ile dile getirilmiş, Amasya Tamimi'nde, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarında yer almıştır. Bu arada, ATATÜRK'ün cumhuriyet ile ilgili yakınlarına yaptığı açıklamalar münferit olaylar olarak dikkatimizi çekmektedir. Cumhuriyet'in devletin niteliği ve şekli olarak resmen açıklanması, Cumhuriyet'in ilanı tarihi olan 29 Ekim 1923'e kadar yapılmamıştır.

ATATÜRK, Millî Bağımsızlık Mücadelesi'nin başarıya ulaşabilmesi için yegâne olumlu çözüm yolunu seçerek milletin azim ve kararını, milletin egemenliğini, milletin iradesini dikkate almış ve onu yeni kurulan devletin temel dayanağı yapmıştır. Aslında, Türkiye'de millî egemenlik, menşei ilahi

¹⁶ Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu; Cumhuriyet, 6 Temmuz 1960. Ayrıca Gotthard Jaeschke tarafından da zikredilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Atatürk; s. 556.

¹⁷ Edgar Peck; Les Alliés et La Turquie, Paris, 1925, s. 35.

iradede bulan ve millet haklarını gasp eden Osmanlı Devleti'nin sultan halifesine karşı bir tepki olarak doğmuştur. Egemenliğin padişaha değil, kayıtsız şartsız ve doğrudan doğruya Türk milletine ait olduğu zihniyetini devlet hayatımıza kazandıran Büyük ATATÜRK olmuştur. ATATÜRK, Amasya Tamimi ile "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." formülü ile millet egemenliği davasını dile getirmiştir. Erzurum ve Sivas Kongreleri millî iradeyi hâkim kılmışlardır.

Ancak Erzurum Kongresi sırasında cumhuriyetle ilgili bir konuşma, o günün şartları gereği gizli kalmakla beraber çok dikkat çekicidir.

Bu toplantıların birinde Mazhar Müfit Kansu ATATÜRK'e şu soruyu sormuştur: "Bu mücadeleye tabii muvaffak olmak azim ve iradesi ile girmiş bulunuyoruz. Muvaffakiyet ve zafere ulaştığımız takdirde hükûmet şekli ne olacak; bu hususta sarîh bir şey söylemediniz?" Mustafa Kemal Paşa'nın Mazhar Müfit Kansu'ya: "Ne olmasını tasavvur buyuruyorsunuz?" demesi üzerine Mazhar Müfit Kansu uzun bir düşünceye dalmıştır. Mazhar Müfit'e göre, Mustafa Kemal Paşa, padişahlıktan, padişah ve hilafet müessesinden bahsetmemiş, bu bahisleri kapalı geçmiş, sadece, Hâkimiyeti Milliye'ye müstenit kayıtsız ve şartsız müstakil bir Türk Devleti'nden bahsetmiştir. Bu ne demektir? Benim anlayışıma göre bu cumhuriyetten başka bir şey değildi. Mazhar Müfit'in uzun bir düşünceye daldığını müşahede eden Mustafa Kemal Paşa, konuşmaya şöyle devam etmiş ve şu açıklamayı yapmıştır:

"Azim Mazhar Müfit Bey, bu mesele hakkında şimdiden bir şey söylemek istemem. Hatta, mevzubahis etmemek doğru olur. Bu bahsi münakaşa etmenin zamanı gelmemiştir. Gelince, görüşürüz. Karar verilen her şeyin tatbiki için vakit ve zamanı beklemek ve o zamanın geldiğini bilmek lazımdır. Şimdi, sadece düşman tazyiki altında bulunan padişahı ve muhasım kuvvetlerin işgal istilasına uğramış olan vatanımızı kurtarmak için çalıştığımızı ifade etmekte fayda vardır. Bugünün ve içinde bulunduğumuz şartların icabı budur."¹⁸

Erzurum Kongresi henüz açılmamıştır. Kongrenin hazırlık çalışmaları yapılmaktadır. Hazırlık çalışmaları sırasında, Mazhar Müfit bir kez daha ATATÜRK'e, başarı sağlandığında, bundan hiç şüphesi olmayarak, hükûmet şekli ne olacak? diye sormuştur. Soruya cevap veren ATATÜRK, bu defa açıkça cumhuriyetin hükûmet şekli olacağını şöyle ifade etmiştir:

"Muhakkak ki mevcut hükûmet şekli bu memleketin refah, saadet ve terakkisine kafi gelmeyecektir. Başka bir hükûmet şekli arayıp bulmamız lazım geldiği kanaatindeyim. Açıkça söyleyeyim, şekli hükûmet zamanı gelince cumhuriyet olacaktır."

Erzurum Kongresi sonunda alınan kararlar Mustafa Kemal Paşa'yı memnun etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bilhassa, iradei milliye prensibi

¹⁸ Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. I, s. 30-31.

üzerinde çok durmuştur. Mazhar Müfit Bey ve Süreyya Bey'le olan gece sohbeti geç vakte kadar devam etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa Mazhar Müfit'e gizli kalması şartı ile gelecekle ilgili çok önemli hususları not ettirmiştir:

“Zaferden sonra hükûmet şekli cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemiştim. Bu bir, iki padişah ve haneden hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır. Üç tesettür¹⁹ kalkacaktır. Dört, fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyecektir... Beş, Latin harfleri kabul edilecek...”

Ve sonunda konuşmasını şöyle bağladı: “Cumhuriyet ilanına muvaffak olalım da üst tarafı yeter.”²⁰

Anadolu'da olup bitenleri batılı ülkeler daha geniş ve yaygın bir biçimde ele almakta, yeni bir devletin kuruluşuna yönelik bir devrim hareketi olarak görmekte idiler.

Erzurum Kongresi'nden sonraki devrede, Paris'te yayımlanan 24 Ağustos 1919 tarihli Le Temps'in haberi batılı kaynaklar bakımından Cumhuriyet'in ilk müjdecisi olmuştur. Gazetede yayımlanan haber şöyledir:

Mustafa Kemal geçen gün İstanbul'a çektiği bir telgrafta, “Ulusal kuvvetlere karşı asker gönderilecek olursa, Anadolu'da bağımsız cumhuriyet ilan edilecektir.” demiştir.²¹

Sivas Kongresi'nden sonra, Millî Mücadele hareketi Anadolu'da güç kazanmıştır. Milliyetçiler artık İstanbul Hükûmetini dinlememektedir. İngiliz Amirali de Robeck, 17 Eylül 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği raporda, Türkiye'deki gelişmelerin bir cumhuriyete doğru yönelmiş olduğunu açıklamaktadır:

“Alınan bütün haberlere göre Millî Hareket, Anadolu'da bir cumhuriyete doğru gelişmektedir. Bu hareket, İstanbul'dan bilhassa, Harbiye Nezaretinden, desteklenmektedir. Bu yeni milliyetçi parti bugünkü Damat Ferit Hükûmetinden ziyade halk efkârını temsil etmektedir.”²²

Sivas Kongresi'nden sonra, Sivas Kongresi kararlarının etkisiyle İstanbul'da Damat Ferit Paşa Kabinesi istifa etmiştir. Yeni kabineyi Ali Rıza Paşa kurmuştur. Ali Rıza Paşa Millî Teşkilatla anlaşmak zorunda kalmıştır. Ancak, Ali Rıza Paşa Anadolu'da cereyan eden olaylardan şikâyetçidir. Ali Rıza Paşa, Ahmet İzzet Paşa ile yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal Paşa

¹⁹ Tesettürün kelime anlamı kadınların saklanması demektir. Geniş anlamı ile tesettürün kaldırılması kadınların erkekler gibi toplum hayatında yerini alması, kadınların insan haklarını eşitlik ilkelerine uygun olarak kullanması demektir.

²⁰ Kansu; s. 72-75

²¹ Karal; 1974.

²² Tevfik Bıyıklıoğlu; Atatürk Anadolu'da, Ankara, 1959, s. 54, not 77.

hakkında yersiz sözler söyledikten sonra, "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!..." diye bağirmiştir.²³

İstanbul ve onun Hükûmeti Anadolu'daki hareketin cumhuriyete doğru yöneldiği kanısındadır ve bu tür propaganda ile padişahı tahrike yönelmektedirler.

Millî iradeyi gerçekleştiren ilk Meclis 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmıştır. Erzurum Kongresi kararlarında yer alan, "Kuvay-ı Milliye'yi amil ve millî iradeyi hâkim kılmak" temel ilkesine dayanan bu yeni Meclis millî bir Meclis idi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Heyeti Temsiliye sıfatı ile 19 Mart 1920 tarihli bildirisini ile açıklandığı esaslara uygun olarak seçim yolu ile iş başına gelen bir Meclis idi.

Yeni kurulan Meclis milletin tek temsilcisi sıfatı ile kuvvetler birliği sistemini benimsemişti. Meclis hem yasama hem de yürütme yetkisini kullanmaktaydı. Meclis başkanı aynı zamanda hükûmetin de başkanı idi. Ayrıca devlet başkanlığı diye bir makam mevcut değildi. Meclis başkanı aynı zamanda devlet başkanlığı vazifesini de yerine getirmekteydi. TBMM'yi yasama ve yürütme yetkisini, herhangi bir kayıt ve sınırlamaya tabi olmadan kullanıyordu. Meclisten ayrılacak bir heyet de Meclise vekâleten hükûmet işlerini görüyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya göre "Böyle bir hükûmet, hakimiyet-i millîye esasına müstenit halk hükûmetidir, cumhuriyettir."²⁴

Samet Ağaoğlu'nun belirttiğine göre, koyu saltanatçı ve hilafetçi olan Trabzon Mebusu Ali Şükrü, ATATÜRK'ün TBMM'nin açıldığı günlerde yaptığı konuşmalarda devletin gelecekteki şeklini sezinleyerek "Fakat bu cumhuriyettir." diyerek reaksiyonunu göstermiştir.

Diğer bir taraftan Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü'nün TBMM'de söylediği sözle de dikkat çekicidir.

"Anadolu'da hakikaten fena propagandalardan birisi hükûmet-i muvakkate teşekkül edecek ve bunun riyasetine Mustafa Kemal Paşa tayin edilecek, yok reisicumhur olacak."²⁵

Bu konu ile ilgili Naşit H. Uluğ'un açıklaması ise şöyledir: Meclisin kuruluşundan iki gün sonra, Afyon mebusu dava vekili ve gazeteci Mehmet Şükrü'den (Koç) şöyle bir telgraf almıştı:

"Anadolu'da Mustafa Kemal'in cumhuriyet kurmak ve cumhurbaşkanı olmak niyetinde olduğu yolunda cidden iğrenç bir şayia dolaşmaktadır."²⁶

TBMM açıldıktan sonra, 24 Nisan 1920 günlü ATATÜRK'ün önergesinin kabulü ile, TBMM millet egemenliğini kabul etmekle,

²³ Atatürk; Nutuk, c. I, İstanbul, 1961, s. 233.

²⁴ a.g.e.; s. 438.

²⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi; II. Baskı, c. I, s. 53.

²⁶ Naşit H. Uluğ; Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, İstanbul, 1973, s. 224.

İstanbul'daki sultan halife iktidarına gerçekte son vermekteydi. Önerenin "hatıra" diye adlandırılan kısmı, padişaha atf yaparak durumun gelecekte tayinini öngörmekle TBMM'de bulunan tutucu sınıfa, dinci zümreye taviz vermekte fakat, aynı zamanda da padişahın kaderinin TBMM'nin elinde olduğu ifade edilmekte idi. Artık bundan böyle TBMM sultan halifenin kaderi üzerinde söz söyleyebilecek, karar alabilecekti. O günlerin şartları cumhuriyet idaresini telaffuza imkân vermiyordu. Asıl mücadele, Anadolu'yu işgal altında bulunduran düşman kuvvetlerinden Anadolu'nun temizlenmesiydi

TBMM'nin Ankara'da toplanmasından iki ay sonra, Hâkimiyeti Milliye gazetesini çıkaran matbaada geçen bir olay Mustafa Kemal Paşa'nın cumhuriyete karşı duygusal dahi olsa içten bağlılığını dile getirmektedir.

Hâkimiyeti Milliye gazetesinin geç çıkarılışından şikâyet olunmaktadır. Harfler eski ve bozuk, aynı zamanda da yeterli değildir. Mustafa Kemal Paşa, bir gün matbaaya gelir ve bunun sebebinin yerinde görmek ister. Başmürettip yetmiş yaşlı bir kişidir. Gözlerinin ferisi sönmüş istediği harfleri bulamamaktan şikâyetçidir. Başmürettip, çerçeve içinde bir gazeteyi göstererek açıklama yapar: "Bu gazeteyi ben kasadaki harflerle hürriyet ilan edildiği zaman dizmiştim. Üstündeki, o kocaman, 'Yaşasın Hürriyet' serlevhasını dizdiğim harflerdir hâlâ bu kasadakiler." Bu defa Mustafa Kemal Paşa, kendisi bu eski harflerle, "Yaşasın Cumhuriyet"i yazmış ve baş mürettibe göndererek şöyle seslenmiştir: "Ya... gördün mü Ustam? Harfler hiç de sandığım kadar eskimemiş. Bak ne yeni şeyler dizilebiliyormuş bunlarla."²⁷

23 Nisan 1920'de toplanan TBMM, 20 Ocak 1921 tarihine kadar anayasasız ancak bir anayasa düzeni içinde, anayasa niteliğindeki genel kurullarla devleti yönetmiştir. Kurucu Meclis niteliğini de taşıyan TBMM 20 Ocak 1921 tarihinde kabul ettiği Anayasa ile, yeni kurulan devletin ilk anayasasını yürürlüğe koymuştur. 20 Ocak 1921 Anayasası hilafet ve saltanattan hiç bahsetmeksizin Türk Devleti adını kullanmıştır. Bu anayasada egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Halkın kendi kaderini kendisi tayin etmek hakkına sahiptir. Yasama ve yürütme yetkileri TBMM'de toplanmıştır. 20 Ocak 1921 Anayasası'nın arz ettiği özellikler nedeniyle, Ord. Prof. Ali Fuat Başgil, "1921 Anayasası reisicumhursuz bir cumhuriyet kurmuştur."²⁸ demiştir.

TBMM, 1 Kasım 1922'de aldığı tarihi kararlarla saltanata son vermekte, Osmanlı Devleti'nin 16 Mart 1920'den itibaren ebedî olarak tarihe intikalini ilan etmekte idi.

Bu tarihi kararında açık bir belirtisi olarak, 1921 Anayasası ile kurulmuş siyasi rejim Prof. Dr. Tahsin Bekirbalta'nın deyimi ile geniş anlamı

²⁷ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu; Bilinmeyen Taraflarıyla Atatürk, İstanbul, 1959, s. 46-49.

²⁸ Ali Fuad Başgil; Esas Teşkilat ve Siyasi Rejim, Milletlerin Hukuki Hayatı (Kolektif Eser), İstanbul, 1940, s. 12.

ile cumhuriyetten başka bir şey değildi.²⁹ Ancak, cumhuriyet resmen ilan edilmemiş ve devlet başsız bir devlet olarak kurulmuştu.

23 Nisan 1920'de toplanan Birinci TBMM Millî Mücadele'nin zaferle sona ermesiyle tarihî görevini yapmış, cumhuriyeti resmen ilan etmemekle beraber, geniş anlamı ile cumhuriyetin yerleşmesine imkân hazırlamıştır.

TBMM, 1 Nisan 1923'te seçiminin yenilenmesine karar vererek dağıldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa yeni Meclis toplanıncaya kadar yetiştirilmek üzere bir kısım uzman arkadaşlarını yeni bir anayasa tasarısı hazırlamakla görevlendirmiş ve zaman zaman toplantılara başkanlık ederek bu yoldaki çalışmalarını kendi düşünce ve direktifleri ile aydınlatmıştır. Özellikle konuşmalarında Millî Hükûmetin mahiyetinin cumhuriyet olduğu hâlde onu kesin olarak ifade ve ilan etmemenin devlet idaresinde zaaf olduğunu, ilk fırsatta cumhuriyeti ilan ederek bu zaafı ortadan kaldırmanın gereğini belirtmiştir.³⁰

11 Ağustos 1923'te toplanan ikinci TBMM 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması'nı tasdik ettikten sonra cumhuriyetin ilan hazırlıklarına süratle yönelmiştir.

Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Rauf Bey (Orbay), Vekiller Heyeti reisliğinden çekilirken, ATATÜRK'ten "Devlet Reisliği makamını takviye ediniz." diye rica etmiştir.

ATATÜRK Rauf Bey'e "Dediğinizi yapacağıma katiyen emin olunuz." cevabını vermiştir. ATATÜRK, Rauf Bey'in ne demek istediğini pek güzel anladığını belirterek gerekli açıklamayı yapmaktadır:

"Rauf Bey, devlet reisliği makamı olarak hilafet makamını düşünüyor ve o makama kuvvet ve salahiyet teminini benden rica ediyor... Rauf Bey'in benim müspet cevabımın medlulünü anlayıp anlamadığı meşkûktür (şüpheli)... Bilahare cumhuriyet ilanından sonra kendisi ile Ankara'da vuku bulan bir mülakatımızda, ne için muarız olduğunu, yapılmış olan şeyin, Ankara'dan müfareket ederken (ayrılırken) benden yapılmasını rica ettiği ve benim söz verdiğim meseleden başka bir şey olmadığını söylediğim 'Ben', demişti, 'Devlet reisliği makamını takviye ediniz derken asla cumhuriyet ilanını tasavvur ve kastetmemiştim.' Hâlbuki efendiler, benim verdiğim cevabın medlulü tamamen o idi. Filhakika, bence devlet siyaseti ile TBMM makamını memzuç (karışık) bulundurmak millî hükûmetimizin mahiyeti, Cumhuriyet Hükûmeti olduğu hâlde onu kati olarak ifade ve ilan etmemek bir zaaf teşkil etmekteydi. İlk fırsatta resmen cumhuriyeti ilan etmek ve devlet reisliğini, cumhurreisliği makamında temsil ederek, kuvvetli bir vaziyet vücuda getirmek elzem idi. Rauf Bey'e bunu yapacağıma katiyen söz

²⁹ Tahsin Bekir Balta; Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti, İncelemeler, Ankara, 1960, s. 18.

³⁰ İslam Ansiklopedisi; 10. cüz, Atatürk maddesi, s. 772.

vermişim. Eğer maksadıma intikal edememişse, zannederim, noksan bende değildir...”³¹

Bir önemli olay da Mustafa Kemal Paşa'nın bir Viyana gazetesi muhabiri Lazar'a 22 Eylül 1923'te verdiği demeçtir. Bu demeç gerek ülkede ve gerekse dışarıda büyük yankılar uyandırmıştı. Mustafa Kemal Paşa bu beyanatında ilk defa, “cumhuriyet” kelimesini açıkça ortaya atmış bulunuyordu. O sırada Ankara'da bulunan İkdam gazetesi muhabiri Mecdi Sayman da demecin doğruluğunu görüşme sırasında orada hazır bulunan Hamdullah Suphi Tanrıöver'e doğrulamış, Tanrıöver'in haberin yayımlanmasında sakınca görmesine rağmen, hemen gazetesine bildirmişti. Demecin bir özeti Türkçe ilk olarak İkdam gazetesinde yayımlanmıştı.³²

Viyanalı gazeteci Lazar'ın sorusuna Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili cevabı çok kesindi:

“Yeni Türkiye Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerini tekrar edeceğim: 'Hakimiyet bilâ-kayd'ü şart milletindir. İcra kudreti, teşrii salahiyeti milletın yegâne hakikî müessili olan Mecliste tecelli ve temerküz etmiştir.' Bu iki kelimeyi bir kelimedede hülâsa etmek kabildir; 'Cumhuriyet'. Yeni Türkiye'nin emr-i teceddüdü daha nihayet bulamamıştır. Harpten sonra Türk Teşkilatı Esasiyesi'nin inkişafı henüz kati bir şekil almış addedilemez... Tadilat ve tashihat yapmak ve daha mükemmel bir hâle getirmek elzemdir. İkmaline başlanılan bu iş henüz bitmemiştir. Kısa bir zaman zarfında Türkiye'nin bugün fiilen almış bulunduğu şekil kanunen de tespit edilecektir. Yakın bir atide bu meseleye ait hükümet teklifatı Meclise arz edilecektir. Bu teklifatın bütün mevadde Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun inkişaf ve ikmaline ait bulunacaktır. Bütün Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyetler nasıl esas itibarıyla yekdiğerinden ayrı değilse, aralarındaki fark yalnız şekle ait bulunuyorsa, Türkiye'nin de bu cumhuriyetlerden farkı sırf bir şekil meselesidir. Diğer cumhuriyet usulü ile idare edilen memleketlerde olduğu gibi bizim de hâkimiyete malik bir parlamentomuz vardır. Yalnız bizde Büyük Millet Meclisi hem teşrii hem de icrai salahiyete maliktir. Başka yerde olduğu gibi bizde de vekiller kendi vekâletlerine ait işlerden mesuldürler. Başka yerlerde yeni Türkiye Devleti icra vekillerinin Millet Meclisinin elinde oyuncak olduğu zannediliyor. Bu hatadır, vekillerin mesuliyetine ve vazifesine ait meselede, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda yapılacak tadilat ile tespit edilmiş olacaktır. Netice itibarıyla reis-i cumhurdan, reis-i hükûmetten ve mes'ul vekillerden müteşekkil bir hükümet teşkil edeceğiz.

Yeni Türkiye'nin payitahtı meselesine gelince, bunun cevabı kendiliğinden zahi olur. Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin payitahtıdır.”³³

Mustafa Kemal Paşa'nın demecinin içeride ve dışarıda tepkisi çok yaygın olmuştur. Fransa'nın tanınmış gazetesi, Le Temps, “Fransa, kendi

³¹ Atatürk; c. II, s. 793-794.

³² Hakimiyeti Milliye; 27. IX. 1923.

³³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. III, II. Baskı, Ankara, 1961, s. 63-64.

görüşlerini kimseye zorla telkin etmek istemezse de Türkler cumhuriyet ilan ettikleri zaman önce, onları Fransızlar kutlayacaklardır.”³⁴

Cumhuriyet'in ilanına öncelik eden olay Bakanlar Kurulunun 27 Ekim 1923'te istifasıdır. Yeni bir Bakanlar Kurulu kurulmasındaki güçlük, anayasa değişikliğini ve cumhuriyeti zorunlu kılmıştır. 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya'da İsmet Paşa (İnönü), Fethi Bey (Okyar), Kazım Paşa (Özalp), Kemalettin Sami Paşa, Halit Paşa, Rize Mebusu Fuat ve Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Beylerin Mustafa Kemal Paşa'nın misafirleri olarak akşam yemeğine davetli oldukları görülmüştür. Kabine bunalımından çıkmanın yolunu Mustafa Kemal Paşa yemek esnasında da “Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz.” diyerek göstermiştir. Orada bulunanlar derhâl bu fikre katılmışlardır. Yemekten sonra Çankaya'da misafir kalan İsmet Paşa (İnönü) ile birlikte bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. ATATÜRK'ün söylediği ve İsmet Paşa'nın kaleme aldığı müsvedde, 20 Ocak 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesini öngörüyordu. ATATÜRK Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesine “Türkiye Devleti'nin şekli hükûmeti cumhuriyettir.” cümlesinin eklenmesini uygun görüyor ve diğer maddelerde de cumhuriyet idaresinin gereği yapılan değişikliklere yer veriyordu.

ATATÜRK'ün dikte ettirdiği bu değişikliklere Encümen ve TBMM Umumi Heyetinde din ve dille ilgili hükümler eklenmiş ve Cumhuriyet 29 Ekim 1923 tarihinde Pazartesi günü ilan edilmiştir.

Türkiye'de cumhuriyetin tarihî bir gelişmenin tabii bir sonucu olduğunu ve TBMM hükûmet idaresinin aslında cumhuriyet demek olduğunu İsmet İnönü de belirtmektedir.

Gazeteci Abdi İpekçi'nin Millî Mücadele'de idare şeklinin “cumhuriyet” olacağına düşünülüp düşünülmediği sorusuna İsmet İnönü şu cevabı vermiştir:

“Fesada yer verilmemek için bundan bahsedilmedi. Esasen ihtiyaç da yoktu... Millet Meclisi bütün kuvvetlere sahip olarak işbaşında idi. Kumandanlar aynı zamanda Millet Meclisi azası idiler. ATATÜRK Millet Meclisinin başında bütün kuvvetlere sahipti Bu, o zaman bize çok tabii görünen bir hayat tarzı idi... Aslında bunun cumhuriyet demek olduğunu sonradan bir günde, bir saatte derhâl kendini gösterdi. O da şöyle oldu: Lozan'dan sonra bütün devletler bizimle münasebet kurmadan önce, ‘Dur bakalım, devletin şekli ne olacak?’ diye bekler bir vaziyet aldılar. Bu durumda Millet Meclisi iktidarı ve idaresinin devam edemeyeceğini, bir devlet şekli seçmenin zaruri olduğunu daha kesin surette anladık. Mevcut hayat tarzı esasen cumhuriyet olduğuna göre mesele işin adını koymaktan ibaretti. Yani olmuş, bitmiş her şeyi ilan etmek gibi bir şey.”³⁵

³⁴ Uluğ; s. 360.

³⁵ İnönü; Atatürk'ü Anlatıyor, Hazırlayan: Abdi İpekçi, İstanbul, 1968, s. 18-19.

Norbert Von Bischoff'a göre de "İhtilal, üç buçuk yıldan beri gebe olduğu cumhuriyeti doğurmuştur."³⁶

"ATATÜRK, hâkimiyet tabirini istimal ederken onu hudutsuz ve en üstün bir kuvvet ve kudret olarak kabul etmiş ve TBMM'ni, milletin yegâne temsilcisi olarak bu üstün kuvvet ve kudretle mücehhez cumhuriyet rejimini ikame edebilmek maksadıyla tek çare olarak görmüştü."³⁷

Büyük ATATÜRK, "Hâkimiyeti Milliye", esasını işlemekle ve onu yeni Türk Devleti'nin temel taşı yapmakla, yeni devletin devlet ve hükûmet şeklini de tayin ve tespit etmiş oluyor, cumhuriyet rejiminin tohumunu atmış bulunuyordu.

Gerçekten millî hâkimiyet esasının tabii ve tam bir şekilde tahakkuku ancak cumhuriyetle mümkündür. Cumhuriyet'te bütün hakimiyet, daha doğrusu hâkimiyeti gerçekleştiren bütün kuvvetler milletin elindedir ve millet bu kuvvetleri kullanarak organları seçer.

Cumhuriyet'in kurulması ile halk idaresi gerçekleşmiştir. Halk reaya olmaktan kurtulmuş, kendi kendini idare edecekleri seçmeye hazırlanan efendi olmuştur. ATATÜRK bu hususu bir konuşmasında açıklamıştır.

"İdare-i devlet'i cumhuriyetten bahsetmeksizin, hâkimiyeti milliye esasatı dairesinde, her an cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeye çalışıyorduk."³⁸

ATATÜRK'ün Cumhuriyet Anlayışı

1. Devlet kurucusu ATATÜRK'ün cumhuriyeti devletin siyasi rejimi olarak seçmesinin bir nedeni, çok uzun süren bir dönemden beri cumhuriyetin özlemini duyduğu siyasi rejim olmasındandır. ATATÜRK'ün daha gençlik çağında, Türkiye'yi modernleştirme fikirlerine cevap veren tek siyasi rejim cumhuriyettir.

1908 İnkılabı ile tatmin olmayan genç kolağası Mustafa Kemal "inkılabı bizzat kendisinin tamamlayacağını" ifade etmiştir.

2. Cumhuriyet ATATÜRK'ün karakterine uygundur. ATATÜRK'ün belirttiği gibi,

"Hürriyet ve istiklal karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın bu kıymetli mirasından olan istiklal ile yaratılmış bir insanım. Benim yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple millî istiklal bence bir hayat meselesidir."⁴⁰

³⁶ Norbert Von Bischoff; Ankara, Türkiye'deki Yeni Oluşun Bir İzahı (Çeviren: Burhan Belge), Ankara, 1936, s. 204.

³⁷ İhsan Arsel; Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1962, s. 42.

³⁸ Karal; Atatürk'ten Düşünceler, Ankara, 1969, s.39.

⁴⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; Cilt III, s. 24.

ATATÜRK'e göre, "Türk milletinin tabiat ve âdetlerine en uygun idare, cumhuriyet idaresidir."

Keza ATATÜRK'e göre,

"Asri bir cumhuriyet kurmak demek, milletin insanca yaşamasını bilmesi, insanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğrenmesi demektir."⁴¹

3. ATATÜRK'ü cumhuriyete yönelten bir değer sebep de cumhuriyetin en ileri devlet ve hükümet şekli olmasındandır.

ATATÜRK'e göre, "Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir."

Cumhuriyet millet egemenliğini belirleyen ve millet egemenliği ile bağdaşabilen tek rejimdir.

ATATÜRK, egemenliğin millete ait olduğu görüşünü işlemekle ve bu görüşü yeni Türk Devleti'nin temel taşı yapmakla, millî devletin, devlet ve hükümet şeklinin ve cumhuriyet olacağını ortaya koyuyordu.

Egemenliğin kayıtsız ve şartsız doğrudan doğruya Türk milletine ait olduğu zihniyetini devlet hayatımıza kazandıran ATATÜRK olmuştur. Türk fikir ve siyasi hayatında ilk defa devlet şekli olarak cumhuriyeti cesaretle telaffuz eden, dile getiren, savunan ATATÜRK olmuştur.

4. Cumhuriyet, Türk devrimini de ifade eder. En ileri ve en gelişmiş devlet şeklidir.

ATATÜRK Cumhuriyet'in Onuncu Yılı'nı kutlarken,

"Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir."⁴²

Türkiye'de cumhuriyet, tarihî, sosyal, kültürel nedenlerle kurulmuştur.

ATATÜRK'ün açıkladığı gibi, "Cumhuriyet yeni ve sağlam esaslarıyla, Türk milletini emin ve sağlam bir istikbal yoluna koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibarıyla, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur."

5. Türkiye'de cumhuriyet fazilet ve adaletle eş anlamda kullanılmıştır. ATATÜRK'e göre,

"Cumhuriyet, fazileti ahlakiyeye müstenit bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir. Cumhuriyet idaresi, faziletli ve namuslu insanlar yetiştirir."⁴³

⁴¹ a.g.e.; s. 74

⁴² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; Cilt II, II. Baskı, Ankara, 1959, s. 231-275.

⁴³ Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1961, s. 58.

6. XX. yüzyılın en büyük ve en güçlü insanı ATATÜRK, Türk milletinin kaderini Cumhuriyet'le çizirken, ileri ve medeni bir toplum olmanın gereğini de ortaya koymuştur.

ATATÜRK'ün Cumhuriyet'i barışçı, insancıl nitelikleri ile insan kişiliğine değer veren yönü ile geleceğin örnek siyasi rejimi olmuştur.

Sonuç

1. Cumhuriyet devletin siyasi rejimi olarak 23 Nisan 1920'de kurulmuştur. 29 Ekim 1923'te sadece devlet şekli olarak ilan edilmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanını öngören kanun, "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin tavzihan tadiline dair kanun"dur. Kanun başlığından da anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet'in ilanı, devletin siyasi rejimine vuzuh, açıklık getirmek amacı ile TBMM'ce kabul edilmiştir. Eski kurulu düzen Cumhuriyet'in ilanı ile açıklığa kavuşmuştur.

2. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı tarihî bir gelişmenin tabii sonucudur. Millî egemenlik ilkesinin devletin siyasi rejiminin temel direği olması, bütün gelişmeleri, cumhuriyete yöneltmiştir.

3. Türkiye'de cumhuriyet, demokratik rejime yönelik, demokratik cumhuriyet olmuştur. Böylece de diktatöryel cumhuriyetlerden ayrılmıştır.

4. Türkiye'de cumhuriyet batılı anlamda modern cumhuriyet niteliğini taşıyabilecek şekilde gelişmiştir. Cumhuriyet ırk, din, dil ve cinsiyet farkı gözetmeksizin, bütün vatandaşların paylaştıkları ve yararlandıkları siyasi rejimin adı olmuştur. Eşitlik ilkesi, herkesin kanun önünde eşitliği, Türk Cumhuriyeti'nin bir özelliğini teşkil etmiştir. Nüfusun yarısını teşkil eden kadınlarımıza toplum hayatında eşit haklar sağlama, seçme ve seçilme hakkını eşit şartlarda kullanma Türkiye Cumhuriyeti'nin bir özelliğidir.

5. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı, doğulu olduğu gibi batılı devletlere de öncülük etmiş, en modern devlet şeklinin ve siyasi rejimin cumhuriyet olduğunu göstermiştir.

Amerika'da yayımlanan "The Washington Post" Gazetesi 7 Ekim 1923 tarihli, "Editorial Society-Second Part" kısmında, yakında Türkiye'de Cumhuriyet'in ilan edileceği haberini vermekte ve bu kararı sağduyunun bir zaferi olarak değerlendirmektedir. Aynı yazıda Türk örneğinin diğer Avrupa ülkelerince de izlenmesini dilemektedir.

Aynı gazete 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, "Türkiye'deki Cumhuriyet'in ilanı Avrupa'daki politik gelişmelere ters düşüyor. Türkiye'de diktatörlükten demokrasiye gidiliyor." diye övgüde bulunmuştur.

6. Türkiye'de cumhuriyet istikrarlı bir siyasi rejimin yerleşmesine neden olmuş, barış ve güvenlik, devlet politikasının esasını teşkil etmiştir. 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' parolası, bir devlet politikası olduğu kadar, cumhuriyet siyasi rejimin bir niteliği olmuştur.

7. Cumhuriyet en gelişmiş ve en ileri devlet şekli olarak birtakım nitelikleri içerir. Bu özellikleri ile cumhuriyet Türk devriminin hem ürünüdür hem de başarısıdır.

Kaynaklar

AĞAOĞLU, Samet; Kuvayı Milliye Ruhu, Birinci Büyük Millet Meclisi, 3. baskı, İstanbul, 1964.

ARSEL, İlhan; Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1962.

ATATÜRK; Nutuk, c. I, İstanbul, 1960.

ATATÜRK; Nutuk, c. II.

BALTA, Tahsin Bekir; Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebetleri, İncelemeleri, Ankara, 1960.

BAŞGİL, Ali Fuat; Esas Teşkilat Hukuku, c. I, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, F. 1, İstanbul, 1960.

BIYIKOĞLU, Tevfik; ATATÜRK Anadolu'da, Ankara, 1959.

Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası ATATÜRK Konferansı Tebliğleri; 10-11 Kasım 1980, c. I, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1981.

BORAK, Sadi; Bilinmeyen Yönleriyle ATATÜRK, İstanbul, 1966.

CEBESOY, Ali Fuat; Sınıf Arkadaşım ATATÜRK, İstanbul, 1967.

EGELİ, Münir Hayri; ATATÜRK'ün Bilinmeyen Hatıraları, İstanbul 1954.

GOTHARD, Jaschke; Revue des Etudes Islamiques, T.1, 1927.

GOTHARD, Jaschke; Mustafa Kemal et la proclamation de la Republique en Turquie, Orient, No. 27, 1963.

GOTHARD, Jaschke; Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu ATATÜRK, Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1967.

İNAN, A. Afet; ATATÜRK Hakkında Hatıralar ve Belgeler, II. Baskı, Ankara, 1968.

İNAN, A. Afet; Medeni Bilgiler ve M. Kemal ATATÜRK'ün El Yazıları, Ankara, 1969.

KANSU, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne Kadar ATATÜRK'le Beraber, c. I, Ankara, 1966.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK ve Cumhuriyet'in Duyurulması, Türk Dili, Sayı 278, Kasım 1974.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri; Ulus, 13 Haziran 1961.

KOCATÜRK, Utkan; ATATÜRK'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1961.

PECK, Edgar; Les Allies et la Turquie, Paris, 1925.

ŞEHİSUVAROĞLU, Haluk Yusuf; Cumhuriyet, 6 Temmuz 1960, (Ayrıca Gotthard Jaschke tarafından zikredilmiştir) Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu ATATÜRK.

TEPEDELENLİ, Nizamettin Nazif; Bilinmeyen Taraflarıyla ATATÜRK, İstanbul, 1955.

TEZER, Şükrü; ATATÜRK'ün Hatıra Defteri, Ankara, 1972.

ULUĞ, Naşit H.; Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, İstanbul, 1973.

VON BISCHOFF, Norbert; Ankara, Türkiye'deki Yeni Oluşun Bir İzahı, (Çeviren: Burhan Belge), Ankara, 1936.